

07. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Anlatısal Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Açışından İncelenmesi¹

Galip ÇAęLAYAN²

APA: Çağlayan, G. (2024). 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Anlatısal Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Açışından İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 103-119. DOI: 10.29000/rumelide.1469390.

Öz

Dil vasıtasıyla ortaya koyulan düzenli birimler, metni ortaya çıkarır. Tümceler dizimsel ve anlamsal birlikteliğiyle kurgulanan metin, ana dili Türkçenin öğrenme-öğretme sürecindeki olumlu çıktıları için araç rolü üstlenen temel materyaldir. Ortaokul Türkçe ders kitabında yer alan anlatısal metinlerin öğrencilerin seviyesine uygun özellikte olması, öğrenme durumlarının olumlu yönde ilerlemesinde son derece önemli bir etkidir. Böyle bir durumda metin merkezli metinsellik ölçütleri bu uygunluğun belirlenmesinde etkili bir unsurdur. Çalışmanın amacı, 5. sınıf Türkçe ders kitabında öğrencilere sunulan kurmaca metinlerdeki bağdaşıklık ve tutarlılık görünümlerinin örneklerle ortaya koyulması ve böylelikle ortaya çıkan nicel verilere ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktır. Çalışmada nitel desen tercih edilerek araştırma sürecinde ortaya koyulan veriler doküman incelemesi tekniği vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ders kitabındaki dinleme metinleri hariç serbest okuma metinleri dâhil olmak üzere 5. sınıfta toplam 13 anlatısal metin, “Bağdaşıklık Ölçütü Değerlendirme Formu” ile “Tutarlılık Ölçütü Değerlendirme Formu” kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulguların analiz edilme noktasında ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Netice olarak 5. sınıfta toplam 1803 bağdaşıklık unsuru tespit edilmiştir. Bunun içinde 819 sayısıyla en çok geçen sözcüksel bağdaşıklık olmuştur. Diğer bağdaşıklık unsurları ise sırasıyla; gönderim 398, bağlantı ögeleri 380, eksilti 138, değiştirim ise 68 olarak bulunmuştur. Ayrıca toplam 97 tutarlılık unsuru tespit edilmiş bunlar arasında 36 sayısıyla en çok neden-sonuç ilişkisi kurma olmuştur. Diğer tutarlılık unsurlarına bakıldığında; karşıtık 32, genelleştirme 20, özelleştirme 6 ve karşılaştırma 3 olarak belirlenmiştir. Bu tespitlerin ardından aynı sınıfta bulunan metinlerin arasında bağdaşıklık ve tutarlılık ilişkisi yönünden anlamlı bir farklılığın/orantının olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Metin dil bilimi, anlatısal metin, bağdaşıklık, tutarlılık, Türkçe ders kitabı

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışma, Doç. Dr. Musa Demir danışmanlığında Galip Çağlayan tarafından 'Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Metin Merkezli Ölçütler Açışından İncelenmesi' tezinin bir bölümünden hareketle yazılmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %25

Etik şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 14.02.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1469390

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² YL., Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ABD / MA., Kırıkkale University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Education (Kırıkkale, Türkiye), galipecağlayan465@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0001-5791-2201, **ROR ID:** https://ror.org/01zhwwf82, **ISNI:** 0000 0004 0595 9528, **Crossreff Funder ID:** 100019442

5th Grade Turkish Textbook Analysed In Terms of Coherence And Cohesion³

Abstract

Organised units put forward by means of language reveal the text. The text, which is constructed with the syntactic and semantic unity of sentences, is the basic material that plays the role of a tool for the positive outcomes of mother tongue Turkish in the learning-teaching process. The fact that the narrative texts in the secondary school Turkish textbook are appropriate to the level of the students is an extremely important factor in the positive progress of learning situations. In such a case, text-centred textuality criteria are an effective factor in determining this suitability. The aim of the study is to reveal the coherence and coherence views in the fiction texts presented to the students in the 5th grade Turkish textbook with examples and thus to make evaluations on the quantitative data obtained. The qualitative design was preferred in the study and the data revealed in the research process were carried out through the document analysis technique. In this context, a total of 13 narrative texts in the 5th grade, including free reading texts, excluding the listening texts in the textbook, were analysed using the "Coherence Criterion Evaluation Form" and the "Coherence Criterion Evaluation Form". Descriptive analysis method was used to analyse the findings obtained. As a result, a total of 1803 coherence elements were identified in the 5th grade. Of these, lexical cohesion was the most frequently mentioned with 819. The other cohesion elements were found to be 398 references, 380 connecting elements, 138 subtractions, and 68 substitutions, respectively. In addition, a total of 97 elements of coherence were identified, among which the most common one was establishing a cause-effect relationship with 36. When other consistency elements are examined; contrast 32, generalisation 20, specialisation 6 and comparison 3. After these determinations, it was seen that there was no significant difference / proportion between the texts in the same class in terms of coherence and coherence relationship.

Keywords: Text linguistics, narrative text, cohesion, coherence, Turkish textbook

Giriş

Metin; belli bir amaç doğrultusunda, anlamlı tümcelerın birlıkteliğiyle kurgulanan yapılarıdır. Dilidüzgün (2019) metin üretilirken dilbilgisel, mantıksal ve anlamsal bağların bir bütünlük içinde verilmesine dikkat çekmiştir. Halliday ve Hasan (1976) da metnin oluşturulma sürecinde tümcelerın rastlantısal bir şekilde ortaya koyulamayacağını, tümcelerın anlamsal özelliklerini koruması gerektiğini ifade etmiştir. Günay, bunlara benzer bir tanım yaparak metnin birbirini bir zincirin halkası gibi izleyen bir dilin tümceleriyle kurulan anlamlı bir bütün olduğunu söylemiştir (2007: 44-45). Bunun yanında metni farklı paradigma üzerinden tanımlayanlar da mevcuttur. Hirik (2020) üretilen metnin sözceleme

³ **Statement:** This study was written by Galip Çağlayan under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Musa Demir based on a part of his thesis titled 'Analysis of Narrative Based Literary Texts in Secondary School Turkish Textbooks in terms of Text-Centred Criteria'. It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 25

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 14.02.2024-Acceptance Date: 20.04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1469390

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

esnasında bir değer taşıyabilmesi için konuşmacı ile alıcının ortak kodlara sahip olması gerektiğini vurgular ve metnin üretildiği bağlamla ilişkisinin son derece önemli olduğunu dile getirir. Çünkü bağlamdan kopuk bir metin, tesadüfen oluşmuş sözcüklerin diziliminden başka bir şeyi ifade etmez. Hem iletişimin hem de bildirişimin hedefine ulaşmasında temel kaynaklık eden metin, konuşmacının ortaya koyduğu söylemin yazılı anlatımdaki karşılığı olarak ele alınması gerekir. Dil vasıtasıyla üretilen her tümcenin dilbilgisel yapılara uygun ve anlamlı birimler oluşturacak şekilde oluşturulması metnin kurgusu için önem arz etmektedir.

Metin dil bilimi ise metnin oluşmasını sağlayan öğelerin ve dilsel düzenlerin çözümlenmesini yapan bir dil bilimi dahıdır. Bu tanıma benzer olarak Kerimoğlu (2019) metin dil bilimi; bir iletişim bağlamında metnin yeri, metni meydana getiren öğeler, metnin yapısı, metnin türü gibi işlemler yürüten ve özellikle 1960 sonrası gelişim çizgisinden ayrılmayan bir dil bilimi alanı olarak tanımlamaktadır. Dilidüzgün (2017) ise metin dil bilimi, dil bilimin bir alt alanı olarak görmekle beraber metin dil bilimi için metni oluşturan genel kurallar ve koşulları belirlenerek metin olanı ile olmayanı ayırmaya yarayan ölçütler olarak tanımlamıştır. Balcı (2008) da metin dil bilimi; metinlere metinsellik özelliği kazandıran, farklı metinleri incelemeyi sağlayan, metinde işlenen konuların nasıl bir yaklaşımla sergilendiği gösteren bir dil bilimi dahı olarak ifade etmektedir.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere metin dil bilimi alanının inceleme merkezinde metinlerin üretilme sürecindeki öğeler yer almaktadır. Beaugrande ile Dressler (1981) metnin yapısını ortaya koyan bütün öğelere değinerek metne metinsellik değeri kazandıran ölçütleri yedi başlıkta sınıflandırmaktadır (Uzun Subaşı, 1995; Coşkun, 2005; Lüleci, 2010). Bunlar; *Bağdaşıklık, Tutarlılık, Amaçlılık, Kabul edilebilirlik, Bilgilendiricilik, Duruma uygun olma, Metinler arasılık* olarak sıralanmaktadır. Metin merkezli ölçütler olarak gruplandırılan bağdaşıklık ve tutarlılık, metni meydana getiren kullanıcısından ziyade doğrudan metinle alakalı ölçütler olduğu için bu çalışmada ikisine yer verilmiş ve problem cümlesi, *5. sınıf Türkçe ders kitabı vasıtasıyla öğrencilere sunulan anlatısal metinlerde yer alan bağdaşıklık unsurları ile tutarlılık unsurlarının görünimleri nasıldır?* olarak belirlenmiştir.

Bağdaşıklık

Bağdaşıklık, bir metinde akıcılığı sağlayan öğelerin bileşimi demektir. Van Dijk (1977) bağdaşıklığı, metin içinde oluşturulan her tümcenin yorumunun diğer tümcelerin yorumlarıyla ilişkilendirilmesine dayanan, bağlamla beraber üretilen söylemin anlamsal bir özelliği olarak tanımlamıştır. Bir metni bağdaşık kılmanın birtakım yolları bulunmaktadır. Halliday ve Hasan (1976) bunları; gönderim, değiştirim, eksiltile anlatım, bağlantı ifadeleri ve sözcüksel bağdaşıklık olarak ifade etmektedir.

Gönderim: Bir metinde bir varlığa veya kavrama denk düşecek şekilde başka bir sözcük ya da sözcük grubunu sonraki tümcelerde olduğu gibi kullanmak yerine onun yerini alabilecek farklı bir sözcüğe, sözcük grubuna ya da eke yer vererek çağırışım oluşturulmasıdır (Yılmaz, 2012: 19). Böylelikle metin içinde sık oluşan tekrar unsurları önlenerek hem yazar tarafından ekonomiklik sağlanmış olur hem de okuyucu tarafından metnin akıcı bir şekilde okunması sağlanmaktadır. Gönderim, metin dışı ve metin içi olmak üzere iki grup hâlinde ele alınır. *Metin dışı gönderimlerde* gönderim aracı metinde bulunurken gönderimin işaret ettiği gönderge, metin içinde yer almaz farklı bir yerde bulunur. *Metin içi gönderimde* ise gönderimin işaret ettiği gönderge ve aracı aynı metindedir. Kullanılan gönderim metin içindeki unsurlarla kolayca görülebilir. Bunun çözümlenmesi için başka bir unsura gerek duyulmaz (Gözlet, 2018).

Metin içi gönderim altında verilen *art gönderim*, metinde daha önce bahsedilmiş bir ögeye sonrasında kullanılan bir ögeyle gönderim yapıldığı türdür. Önce kullanılan varlık, ad, eylem vb. unsurlar metinde kendine yer bulur. Sonrasında bu unsurlar metin içinde yinelenenekte aynı varlığı, adı, eylemi kullanmak yerine onun işlevini metinde üstlenen farklı unsur kullanılarak gönderim yapılır. Günay (2007) bu gönderim türü için metin içinde öncelikle bir şey ifade edilir sonra aynı şeye gönderimde bulunulur ifadesini kullanmıştır. Örneğin; **“Yiğit okulda sorumluluk bilinci yüksek bir öğrenci olduğu için Nisa Öğretmeni ona bir hediye almıştı.”** tümcesinde öncelikle isim kullanılıp daha sonrasında ona gönderim yapılan zamir unsuru kullanılmıştır.

Metin içi gönderim altında verilen diğer gönderim türü olan *ön gönderim*, gönderim unsurunun kendisine gönderimde bulunan öğeden (isimden) önce kullanıldığı türdür (Coşkun, 2005). Ön gönderim, metin içinde anlamlı bir birimin yerine kullanılan bir unsurun söylemde ondan daha önce kullanılmasıyla gerçekleşir (Aydın, 2012: 86). Bu gönderim türünün metin içindeki kullanım sıklığına bakıldığında art gönderime göre daha az olduğu alanyazındaki çalışmalarda ortaya koyulmuştur. Örneğin; **“Ali’yle kol kola giderken bana şunu söyledi: Yarın hava güzel olursa bizimkilerle gezi düzenleyebiliriz.”** dedi. Verilen örnekte görüldüğü üzere tümce içinde öncelikle gönderimin yerini tutan zamir unsuru kullanılıp daha sonrasında isimler kullanılmıştır.

Değiştirim: Metin içinde kullanılan bazı öğelerin ileriki aşamalarda farklı bir şekilde kullanılmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus kavramlar değiştirilerek kullanıldığı için bağlamla beraber tümcenin anlamını koruması gerekir. Bu noktada Halliday ve Hasan (1976: 90) değiştirim ögesinin dilbilgisel bir yapıdan ziyade anlamsal bir unsur olduğunu dile getirmişlerdir. Bu ögeyi metin içinde *ada dayalı*, *fiile dayalı* ve *tümceye dayalı değiştirim* olmak üzere üç kısma ayırmışlardır. Türkçede daha çok değiştirim öğelerinin *öyle*, *böyle* ve *yapmak* sözcükleriyle oluştuğunu söyleyen Torusdağ (2015: 140) bu sözcüklerin tek başına bir anlam ifade edemeyeceğini, yerlerine kullandıkları öğelere göre anlam kazanacağını dile getirerek değiştirim sürecinde bağlamla meydana çıkan anlamsal özelliği vurgular. Örneğin; **“Burayı bu hâle kim soktu? Ben yapmadım.”** tümcesinde fiile dayalı değiştirim, **“Herkes çok kızgınsın.”** **“Böyle davranmak çok yanlış bir tutum.”** tümcelerine bakıldığında tümceye dayalı değiştirim son olarak **“Kitaplıkta istediğin alandan birçok kitap mevcuttur. Birini alabilirsin.”** tümcelerinde ada dayalı bir değiştirim olduğu görülmektedir.

Eksilti: Değiştirimle bazı yönlerden benzerlik taşıdığı için karıştırılan kavramlar olsa da ikisinin metin içindeki gösterimi, amacı farklıdır. Değiştirim; bir nesnenin, olgunun veya bir kavramın farklı şekillerde tümcede yer bulması iken eksilti, tümce içindeki bazı sözcüklerin çıkarılması durumunda anlam kaybının olmadığı yapılardır (Yıldırım, 2020: 3409). Örneğin bir tümcede anlam kaybı yaratmadan bir özne, ek veya yüklem tümceden düşürülebilir. Örneğin; **“Hatice bugün okula gelmediği için meraklanmışım çünkü (O) hiç devamsızlık yapmazdı.”** tümcesine bakıldığında ortak öge olan özne düşürülmüştür.

Bağlaç/Bağlantı Ögeleri: Metni meydana getiren konu, olay ya da durumlar arasındaki ilişkiler bağlantı öğeleriyle gerçekleştirilir. Bağlaçlar metnin küçük yapısı olarak meydana gelen ardışık düzlemde sözcükler ve tümceler arasındaki anlamsal ilişkileri belirginleştiren yapılardır (Uzun, 1995). Tümcelerinin birlikteliğini sağlayan bu yapılar metnin bağlamına uygun işlevler yerine getirmekle görevli unsurlar olarak kabul edilir. Bu doğrultuda Halliday ve Hasan bağlaçların metin içinde ekleyici (ve, veya gibi), nedenleyici (çünkü, bu nedenle gibi) zaman belirteci (önce, sonra gibi) ve çeliştirici (fakat, ama gibi) olmak üzere dört görev üstlendiğini ifade etmiştir (1976: 242-243). Örneğin; **“Akşam erken yatacağım çünkü yarın sınavım var.”** tümcesindeki bağlantı ögesi nedensellik sunmuştur.

Sözcüksel Bağdaşıklık: Tümceler içinde aynı kavram alanına giren sözcüklerin bir arada kullanılması olarak düşünülebilir. Aksan (1989) sözcüksel bağdaşıklığı; birbiriyle ilişkili veya birbirine farklı yönlerden yakın sözcüklerin, eş anlamlıların aynı tümcede geçmesi olarak tanımlamıştır. Halliday ve Hasan sözcüksel bağdaşıklığı; yineleme ve eşdizimlilik olmak üzere iki sınıfa ayırmaktadır. *Yineleme*, bir metinde sıkça tekrarlanan kavramlar için kullanılır. Bu da kendi içinde iki başlıkta ele alınabilir. Birincisi *aynı sözcüğün yinelenmesi*. Örneğin; “*Bu kadar çok düşünme çünkü fazla düşünmek zararlı olabilir.*” tümcesinde aynı sözcüğün tekrarlandığı görülmektedir. İkincisi ise sözcüğün *eş/yakın anlamlısının yinelenmesi* olarak bilinmektedir. Örneğin; “*Bazı aşklar yarım kalmıştır. Onlar hiçbir zaman tamamlanmamıştır.*” tümcelerine bakıldığında iki sözcüğün bağlama göre eş/yakın anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra sözcüksel bağdaşıklığın metinde sağlanması noktasında zıt sözcüklerin de etkisi mevcuttur. Örneğin; “*Anlaşılmak, derdin dermandır.*” tümcesinde birbiriyle zıtlık ilişkisi barındıran sözcükler bulunmaktadır. *Eşdizim* ise yinelemeden farklı olarak metindeki sözcüklerin kavramsal alanının ortaklığına dayanır daha çok.” (1976; akt. Gözlet, 2018: 26). Taşgüzel (2004: 77) eşdizimi, aynı bağlam içinde kullanılan sözcüklerin oluşturduğu bağlantı olarak görmüştür. Diğer bir ifadeyle metin içinde aynı konuya hizmet etme eğiliminde olan kavramların birbirleriyle ilişkili olarak verilmesidir. Hirik ise eşdizimliliği, belli bir dizge içinde sıkça geçen birbiriyle ilişkili en az iki kavramın birlikteliği olarak tanımlamıştır (2020: 234). Örneğin; “*Düşman her yeri abluka altına almıştı.*” tümcesinde belirtilen sözcükler arasında eşdizimsel ilişki görülmektedir.

Tutarlılık

Metnin daha çok mantıksal ve anlamsal boyutuyla ilgilenen ölçüttür. Keklik ve Yılmaz (2013) tutarlılığın bağdaşıklıktan ayrı düşünülmemeyeceğini ifade ederek bu iki kavramın bütüncül bir şekilde ele alınmasını vurgulamıştır. (Günay 2007; Coşkun 2005) da tutarlılık unsurunun bağdaşıklıktan ayrı düşünülmemesini ifade etmiştir. Çünkü bağdaşıklık gereği metnin farklı tümcelerinde gönderim öğeleri kullanılarak metnin akıcı okunması sağlanır. Böyle bir durumda da okurun metinde anlatılanları zihninde anlamlandırması daha iyi gerçekleşmektedir. Metin parçalardan meydana gelen bir bütün olduğu için tutarlılık her parçayı etkileyen bir unsurdur. Bu unsur kendi içinde *özelleştirme*, *genelleştirme*, *neden- sonuç ilişkisi kurma*, *karşılaştırma* ve *karşıtlık bağlantısı kurma* olarak sıralanmaktadır.

Özelleştirme: Tümce içinde geçen genel olguların, durumların detaylarına inerek onları netleştirip belirgin hâle getirmektir. Günay (2007) özelleştirme kavramını metin içinde söylenmek istenenin somut hâle getirilmesi ve örnek verilmesi olarak ifade etmiştir. Örneğin; “*Alt sokaktan geçerken sağımdan geçen amcayı tanıyordum sanki. Biraz yürüdükten sonra o ak saçlı, eğri duruşlu amcanın benim en yakın arkadaşımın bahçesinde çalıştığını hatırladım.*” tümcelerine bakıldığında ilk tümceden geçen amca, ikinci tümcede özelleştirilerek verilmiştir.

Genelleştirme: Özelleştirmenin tam tersi olarak kavramların daha çok üst anlamla kullanılmasıdır. Kullanılan kavramların genelde bir kapsamı temsil etme gücü vardır. Örneğin; “*Dünkü geziye hiç kimse katılmamış.*” tümcesinde genelleştirme “hiç kimse” kavramıyla sağlanmıştır.

Neden- Sonuç İlişkisi Kurma: Tutarlılığı güçlendiren bir unsurdur. Metin içinde hem paragraflar arasında hem de tümceler arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin; “*Alpay yarışmayı en önde bitirdiği için ödül aldı.*” tümcesinde neden- sonuç ilişkisi bulunmaktadır.

Karşılaştırma: Metinde bahsedilen konunun anlaşılması, somut hâle bürünmesi için yazar tarafından başvuru bir unsurdur. Daha çok iki varlık, nesne veya olgu benzer ya da farklı yönleriyle verilir. Örneğin; “Ankara, Türkiye’nin **en önemli şehirlerin başında gelmektedir.**” tümcesinde Ankara ili diğer illerle kıyaslanarak verilmiştir.

Karşıtlık Bağlantısı Sağlama: Son olarak tutarlılığın sağlanmasında bu unsurdan faydalanılmaktadır. Metinde konu bağlamında bazı durumlar karşıtlık ilişkisi barındıracak şekilde verilir. Bu da anlatımdaki tutarlılığın sağlanmasına katkı sağlar. Örneğin; “**Küçük bir adım dahi büyük başarıların ön koşuludur.**” tümcesindeki anlamsal yapıyı sağlayan zıtlık ilişkisinden faydalandığı görülmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Ana dili Türkçenin öğretiminde kullanılan ders kitapları en temel materyallerdir. Bu yüzden ders kitaplarında yer alan anlatsal metinlerin; öğrencilerin seviyesine uygun özellikte olması, öğrenme durumlarının olumlu yönde ilerlemesinde son derece önemlidir. Böyle bir durumda metin merkezli metinsellik ölçütleri bu uygunluğun sağlanması noktasında etkili olduğu için böyle bir çalışma ele alınmıştır.

Çalışmada, 5. sınıf Türkçe ders kitabı vasıtasıyla öğrencilere sunulan anlatsal metinlerdeki bağdaşıklık ve tutarlılık görünümlerinin örneklerle ortaya koyulması ve böylelikle söz konusu metinlerin metin merkezli metinsellik ölçütleri bakımından niceliklerine ilişkin değerlendirmeler yapmak amaçlanmaktadır. Araştırmanın bu genel amacı doğrultusunda alt amaçlar şöyle belirlenmiştir:

1. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki 13 anlatsal metnin bağdaşıklık görünümünü incelemek,
2. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki 13 anlatsal metnin tutarlılık görünümü incelemek hedeflenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Çalışmanın hedefi doğrultusunda nitel araştırma türünden faydalanılmıştır. Bu araştırma türünde konular derinlemesine incelenmeye tabi tutulduğu için alan araştırması da denilmektedir. (Baltacı, 2017). Merriam (2018) nitel araştırma deseni için sosyal bilimlerde en sık kullanılan biçimlerden biri olduğunu ve bu çalışma deseninde verilerin daha çok doküman veya gözlem yoluyla elde edildiğini ifade etmiştir. Bu araştırma kapsamında ortaya koyulan veriler de doküman incelemesiyle gerçekleştirilmiştir.

Örneklem/İnceleme Nesnesi

Çalışmada seçkisiz olmayan yöntemlerden amaçsal örneklem kullanılmıştır. Bu örneklem türü çalışmanın hedefine bağlı olarak zengin bilgilerin yer aldığı durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır (Büyüköztrük vd., 2022). Ders kitabına seçilen metinlerin kriterlerinden biri düzeye uygun olmasıdır. 5. Sınıf, ortaokul düzeyinin başlangıcı sayıldığı için bu düzeydeki metinler gerek ilkokul düzeyine gerek ortaokulun üst seviyelerinde değiştirilerek kullanılması daha uygun olduğu varsayıldığından çalışmada bu sınıf düzeyindeki (5. sınıf) 13 anlatsal metin kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma sürecinde ortaya koyulan veriler doküman incelemesi tekniği vasıtalıyla gerçekleşmiştir. Doküman incelemesi evrene alınan yazılı belgelerin çalışmanın hedefleri doğrultusunda içeriğinin titizlikle ve belli bir sınıflandırmaya tabi tutularak yapılan bir yöntemdir (Wach, 2013). Çalışmada doküman olarak ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan 13 anlatısal metin kullanılmıştır. Çalışmanın inceleme çerçevesini oluşturun “Bağdaşıklık Düzeyi Değerlendirme Formu” Halliday ve Hasan’ın (1976) ölçütlerine dayanarak oluşturulmuştur. Bu ölçüt; gönderim, eksilteli anlatım, değiştirim, bağlaç/bağlantı ögeleri ve son olarak sözcüksel bağdaşıklık unsurlarından meydana gelmektedir. “Tutarlılık Düzeyi Değerlendirme Formu” ise Dijk’in (1977) söylemleri üzerine (Uzun, 1995; Lüleci, 2010; Yılmaz 2010) tarafından kullanılan sınıflandırma esas alınmış ve çalışmanın hedefi doğrultusunda metinlerden veriler elde edilirken kullanılmıştır. Bu doğrultuda ölçüt formu; özelleştirme yapma, genelleştirme yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma, karşılaştırma yapma ve karşıtlık bağlantısı kurma başlıklarından oluşmuştur.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında kullanılan veri analizi yöntemi betimsel analizdir. Yıldırım ve şimşek’e (2006) göre betimsel analiz, içerik analiziyle düşünöldüğünde içerik analizinde elde edilen veriler derinlemesine incelenirken betimsel analiz buna nazaran daha yüzeysel bir özömlene sunmaktadır. Betimsel analizde toplanan veriler; önceden oluşturulmuş ölçüt, kategori veyahut boyutlara göre yorumlanır. Bu yüzden çalışmada bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütü değerlendirme formu kullanılarak veriler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki 13 anlatısal metnin bağdaşıklık ve tutarlılık unsurlarının belirlenmesi amacı ile yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Gönderim Unsuruna İlişkin Bulgular

Tablo 1’de Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan kurmaca metinlerdeki gönderim ögelerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 1: Ders kitabı metinlerinde yer alan gönderim ögelerine ilişkin bulgular

Metin Metin dışı		Metin içi		(f)
		Ön gönderim	Art gönderim	
Hoşça Kalın, Güle Güle	16	5	35	56
ocuk ve Baloncu	1	3	11	15
6 Mart 1915 Gecesi	-	3	16	19
Bu Nehir Bizim	12	-	65	77
Deprem	-	-	31	31
Vatan Yahut Silistre	13	1	33	47

Geyik Ana	2	-	20	22
Çocuk Bahçesindeki Bekçi	-	-	24	24
Özgürlük	1	1	11	13
Karagöz Kibarlık Öğreniyor	6	-	38	44
Çitlembik	-	1	23	24
Yaşama Sevinci	-	1	13	14
Bir Bardak Sütün Hatırı	-	-	12	12
Toplam (N)	51	15	332	398

Tablo 1'e göre 13 metnin tamamında N= 398 gönderim unsuru kullanılmıştır. Bunlardan 332 sayısı ile karşımıza en çok çıkan art gönderim olurken onu metin dışı gönderim 51 ve ön gönderim 15 sayısı ile takip etmektedir. Art gönderim 65 sayısı ile en çok Bu Nehir Bizim metninde görülürken 11 sayısı ile en az Çocuk ve Baloncu ile Özgürlük metinlerinde görülmüştür. Metin dışı gönderim 16 sayısı ile en çok Hoşça Kalın, Güle Güle metninde bulunurken 6 Mart 1915 Gecesi, Deprem, Çocuk Bahçesindeki Bekçi, Çitlembik, Yaşama Sevinci ve Bir Bardak Sütün Hatırı metinlerinde hiç bulunamamıştır. Ön gönderim ise 5 sayısı ile en çok Hoşça Kalın, Güle Güle metninde görülmüştür. Bununla birlikte Bu Nehir Bizim, Deprem, Geyik Ana, Çocuk Bahçesindeki Bekçi, Karagöz Kibarlık Öğreniyor ve Bir Bardak Sütün Hatırı metinlerinde ön gönderime hiç rastlanmaması dikkat çekici bir nokta olmuştur.

Metinlerden Örnekler

Metindeki (4) “Biz yaştakilerin huysuzluğu mu bu yoksa gençler vedalaşmaları, selamlaşmaları da mı unuttular?” (5) “Bay bay!” diyenler ‘Çav çav!’ diyenler arttıkça Türkçe konuşanlara da bir şeyler oluyor.” (6) “Batı hayranlığı, yabancı dillerdeki kullanım mı akıllarını karıştırdı yoksa bunları öğretmeyi unuttuk mu çocuklarımıza?” (7) “Her durumda aynı şeyler söylenmez diye uyardık mı?” (8) “Kalana ‘Hoşça kal!’ denir, gidene ‘Güle güle!’ tersi yakışık almaz, demedik mi?” şeklinde yer alan bu tümceler sanki karşı tarafta birine (okura) söyleniyormuş gibi ifade edildiği için metin dışı gönderim olarak değerlendirilebilir.

Metindeki (2) *Cevat Bey, mayın grup komutanı Hafız Nazım Bey'i çağırdı ve şunları söyledi: (3) “Oğlum, sana çok önemli bir görev veriyorum. (4) Vatanının selameti bu görevin başarı ile yerine getirilmesine bağlıdır. (5) Yarın akşam Nusrat'la son 26 mayını şu gördüğün karanlık limanda kıyıya paralel olarak dökeceksin. (6) Düşman hareketinizi seçer, size saldırmaya geçerse kıyı topraklarımız önceden aldıkları talimata uygun olarak hareket edecek ve sizi himaye ateşiyle koruyacaklar. (7) Kendinizi göstermemeye çaba harcayın. (8) Allah yardımcınız olsun.”* tümcelerine bakıldığında 2. tümcedeki “şunları” sözcüğüyle 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. tümcelere ön gönderimde bulunulmuştur.

Metindeki (68) “**Babam** kardeşime destek olmam için cesur ve sabırlı davranmam gerektiğini söylüyordu.” (69) “**Ona** deneyeceğimi söyledim.” tümcesinde “onu” şahıs zamiri vasıtasıyla art gönderim yapılmıştır.

Metindeki (36) “İşte, **Kırgız soyunun en son iki insanı, oğlanla kız.**” (37) “Tanrı’nın kutsal saydığı bu ölmez Issık Göl topraklarında **kendilerine yeni bir yurt bulmuşlar.**” tümcelerine bakıldığında dönüşlülük zamiri vasıtasıyla art gönderim yapıldığı görülmektedir.

Metindeki (24) “Nihayet **balonlara ulaşmıştı.** (25) Bir süre **onları izledi.**” tümcelerine bakıldığında işaret zamiri vasıtasıyla art gönderim yapıldığı görülmektedir.

Metindeki (14) “**Nehir kenarında yaptıkları piknikleri, yüzme yarışlarını hatırladı.** (15) “Ben de babam da onun babası da **bu nehirde yüzmeyi öğrendik.**” tümcelerine bakıldığında işaret sıfatıyla art gönderim yapıldığı görülmektedir.

Metindeki (33) “Hani **balonlardan birini bana verecektiniz?**” diye sordu. (34) Adam: “**Seninki ağaçta kaldı evlat, istersen çık al.**” tümcelerine bakıldığında ilgi zamiri olan -ki 33. tümcede bahsedilen “balon” sözcüğünün yerini tutarak art gönderim ilişkisi bağlamında kullanılmıştır.

Değiştirim Unsuruna İlişkin Bulgular

Tablo 2’de Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan kurmaca metinlerdeki değiştirim öğelerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 2: Ders kitabı metinlerinde yer alan değiştirim öğelerine ilişkin bulgular

Metin	Ada dayalı değiştirim	Eyleme dayalı değiştirim	Tümceye dayalı değiştirim	(f)
Hoşça Kalın, Güle Güle	-	-	5	5
Çocuk ve Baloncu	7	-	2	9
6 Mart 1915 Gecesi	-	-	3	3
Bu Nehir Bizim	6	-	2	8
Deprem	3	-	3	6
Vatan Yahut Silistre	1	-	1	2
Geyik Ana	-	-	-	-
Çocuk Bahçesindeki Bekçi	2	-	-	2
Özgürlük	2	1	1	4
Karagöz Kibarlık Öğreniyor	6	-	16	22
Çitlembik	-	-	3	3
Yaşama Sevinci	1	-	1	2
Bir Bardak Sütün Hatırı	1	1	-	2
Toplam (N)	29	2	37	68

Tablo 2’e göre 13 metnin tamamında N= 68 değiştirim unsuru kullanılmıştır. Bunlardan 37 sayısı ile karşımıza en çok çıkan tümceye dayalı değiştirim çıkarken onu ada dayalı değiştirim 29 ve eyleme dayalı değiştirim 2 sayısı ile takip etmektedir. Tümceye dayalı değiştirim 16 sayısı ile en çok Karagöz Kibarlık

Öğreniyor metninde görülürken Geyik Ana, Çocuk Bahçesindeki Bekçi ve Bir Bardak Sütün Hatırı metinlerinde hiç görülmemiştir. Ada dayalı değiştirim 7 sayısı ile en çok Çocuk ve Baloncu metninde bulunurken Hoşça Kalın, Güle Güle, 6 Mart 1915 Gecesi, Geyik Ana ve Çitlembik metinlerinde hiç bulunmamıştır. Eyleme dayalı değiştirim ise sadece Özgürlük ve Bir Bardak Sütün Hatırı metinlerinde birer defa görülmüş geriye kalan metinlerde eyleme dayalı değiştirime rastlanmamıştır.

Metinlerden Örnekler

Metindeki (11) **“Howard kurabiyelerini ve sütünün yavaş yavaş içine sindirerek yedi ve içti. (12) “Isındıktan ve karnı doyduktan sonra işine geri dönmek için ayağa kalktı ve genç kadına ‘Size çok teşekkür ederim. (13) Süt ve kurabiyeler için borcum ne kadar?’ diye sordu.” (14) “Genç kadın bu soru karşısında sıcak bir gülümseme ile ‘Borcunuz yok **küçük bey**, annem gösterdiğiniz nezaket ve şefkatin karşısında asla bir bedel beklenmemesi gerektiğini öğretti bana ve kardeşlerime’ dedi.”** tümcelerine bakıldığında 11. tümcede geçen “Howard” karakteri 14. tümcede “küçük bey” olarak geçtiği için ada dayalı değiştirim olarak kabul edilebilir.

Metindeki (16) **“Yaptığım tek şey, geceleri bahçeyi **beklemek.**” (17) “Bunun için mi sana yemek veriyorlar?” (18) “Bu kadar bakıyorlar?” der kurt. (19) “Eğer hepsi buyusa ben de sana yardımcı olurum, birlikte bahçeyi **koruruz.**”** tümcelerine bakıldığında bağlama uygun olarak eyleme dayalı bir değiştirim yapıldığı görülmektedir.

Merindeki (32) **“Yirmi daireden sadece bir tane imza alabilmişti.” (33) “Yirmide bir vay be!” dedi. (34) Daha çok yolu vardı, **böyle** giderse başaramayacaklardı.”** tümcelerinde bakıldığında “böyle” sözcüğüyle tümceye dayalı değiştirim sağlanmıştır.

Eksilti Unsuruna İlişkin Bulgular

Tablo 3’te Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan kurmaca metinlerdeki eksilti öğelerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 3: Ders kitabı metinlerinde yer alan eksilti öğelerine ilişkin bulgular

Metin	Ortak öğelerin düşürülmesi	Tümcelelerin düşürülmesi	Eklerin (f) düşürülmesi	
Hoşça Kalın, Güle Güle	3	-	13	16
Çocuk ve Baloncu	4	-	12	16
6 Mart 1915 Gecesi	2	-	10	12
Bu Nehir Bizim	9	-	22	31
Deprem	1	-	2	3
Vatan Yahut Silistre	3	-	5	8
Geyik Ana	2	-	7	9
Çocuk Bahçesindeki Bekçi	-	-	4	4
Özgürlük	-	1	6	7
Karagöz Kibarlık Öğreniyor	1	4	-	5

Çitlembik	1	1	12	14
Yaşama Sevinci	-	-	3	3
Bir Bardak Sütün Hatırı	3	-	7	10
Toplam (N)	29	6	103	138

Tablo 3'e göre 13 metnin tamamında N= 138 eksilti unsuru kullanılmıştır. Bunlardan 103 sayısıyla karşımıza en çok çıkan eklerin düşürülmesi iken onu ortak öğelerin düşürülmesi 29 ve tümcelerinin düşürülmesi 6 sayısıyla takip etmiştir. Eklerin düşürülmesi 22 sayısıyla en çok Bu Nehir Bizim metninde görülürken sadece Karagöz Kibarlık Öğreniyor metninde hiç bulunmaması dikkat çekici bir nokta olmuştur. Ortak öğelerin düşürülmesi 9 sayısıyla en çok Bu Nehir Bizim metninde görülürken Çocuk Bahçesindeki Bekçi, Özgürlük ve Yaşama Sevinci metinlerinde hiç rastlanmamıştır. Tümcelerinin düşürülmesi sadece Karagöz Kibarlık Öğreniyor metninde 4 kez, Özgürlük ve Çitlembik metinlerde birer kez bulunmuş diğer metinlerde ise hiç görülmemiştir.

Metinlerden Örnekler

Metindeki (85) “Artmanın pahalı olduğunu, (**söyledi**) büyüklerin işlerine burnumuzu sokmamızı **söyledi.**” tümcesine bakıldığında “söyledi” eylemi ortak öge olarak düşürülmüştür.

Metindeki (14) “İşin çok zor olmalı öyleyse?” (15) “Hayır, hayır!” (**İşim çok zor değil**) der köpek.” tümcelere bakıldığında 15. tümcede bağlama uygun şekilde tümcenin düşürüldüğü görülmektedir.

Metindeki (1) “Şimdi ben sizin ananızım, siz de (**benim**) yavrularımsınız, demiş.” tümcesine bakıldığında tamlayan ekinin düşürüldüğü görülmektedir.

Bağlaç/Bağlantı Unsuruna İlişkin Bulgular

Tablo 4'te Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan kurmaca metinlerdeki bağlantı öğelerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 4: Ders kitabı metinlerinde yer alan bağlantı öğelerine ilişkin bulgular

Metin	Bağlaç/bağlantı öğeleri	(f)
Hoşça Kalın, Güle Güle	29	29
Çocuk ve Baloncu	30	30
6 Mart 1915 Gecesi	33	33
Bu Nehir Bizim	55	55
Deprem	54	54
Vatan Yahut Silistre	19	19
Geyik Ana	20	20
Çocuk Bahçesindeki Bekçi	24	24
Özgürlük	15	15

Karagöz Kibarlık Öğreniyor	27	27
Çitlembik	30	30
Yaşama Sevinci	12	12
Bir Bardak Sütün Hatırı	32	32
Toplam (N)	380	380

Tablo 4'e göre 13 metnin tamamında N= 380 bağlaç/bağlantı ögeleri kullanılmıştır. En çok kullanım 55 sayısıyla Bu Nehir Bizim metninde görülürken en az kullanım ise 12 sayısıyla Yaşama Sevinci metninde görülmüştür.

Metinlerden Örnekler

Metindeki (93) “*Saatler geçiyor **ya da** bana öyle geliyor.*” tümcesinde bağlantı ögesinin ekleyici görevi üstlendiği görülmektedir.

Metindeki (16) “*Evden çıktıktan **sonra** kendini sadece bedensel olarak değil, ruhsal olarak da çok iyi hissediyordu.*” tümcesine bakıldığında bağlantı ögesinin zaman belirteci olarak kullanıldığı görülmektedir.

Metindeki (13) “*Gerçi ben, bazı çocukların yaptığı gibi yeşillikleri çiğneyip duvardan atlamıyordum **ama yine de** bekçi amcanın bağırmamasından hoşlanmıyordum.*” tümcesinde çeliştirici görevinde kullanılan bağlaçlar görülmektedir.

Sözcüksel Bağdaşıklık Unsuruna İlişkin Bulgular

Tablo 5'te Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan kurmaca metinlerdeki sözcüksel bağdaşıklık ögelerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 5: Ders kitabı metinlerinde yer alan sözcüksel bağdaşıklık ögelerine ilişkin bulgular

Metin	Aynı sözcüğün tekrarı	Eş/yakın sözcüğün kullanımı	Zıt sözcüklerin kullanımı	Eşdizimli sözcüklerin (f) kullanımı	
Hoşça Kalın, Güle Güle	62	5	6	7	80
Çocuk ve Baloncu	45	1	3	4	53
6 Mart 1915 Gecesi	56	5	4	10	75
Bu Nehir Bizim	151	-	4	6	161
Deprem	49	2	1	3	55
Vatan Yahut Silistre	44	-	2	1	47
Geyik Ana	49	1	6	6	62
Çocuk Bahçesindeki Bekçi	56	1	1	3	61
Özgürlük	37	2	1	1	41
Karagöz Kibarlık Öğreniyor	38	1	1	1	41

Çitlembik	55	-	3	4	62
Yaşama Sevinci	24	1	-	8	33
Bir Bardak Sütün Hatırı	45	1	-	2	48
Toplam (N)	711	20	32	56	819

Tablo 5'e göre 13 metnin tamamında N= 819 sözcüksel bağdaşıklık unsuru kullanılmıştır. Bunlardan 711 sayısıyla karşımıza en çok çıkan aynı sözcüğün tekrarı olurken onu sırasıyla 56 sayısıyla eşdizimli sözcüklerin kullanımı, 32 sayısıyla zıt sözcüklerin kullanımı ve 20 sayısıyla eş/yakın sözcüğün kullanımı takip etmektedir. Aynı sözcüğün tekrarı en çok Bu Nehir Bizim metninde 151 kez geçerken 24 sayısıyla en az Yaşama Sevinci metninde olduğu görölmektedir. Eşdizimli sözcüklerin kullanımı 10 sayısıyla en çok 6 Mart 1915 Gecesi metninde görölrken Vatan Yahut Silistre, Özgürlük ve Karagöz Kibarlık Öğreniyor metinlerinde birer defa geğmiştir. Zıt sözcüklerin kullanımına bakıldığında 6 sayısıyla en çok Hoşça Kalın, Güle Güle ve Geyik Ana metinlerinde görölmüş bunun yanı sıra Yaşama Sevinci ve Bir Bardak Sütün Hatırı metinlerde rastlanmamıştır. Son olarak eş/yakın sözcüğün kullanımında ise 5 sayısıyla Hoşça Kalın, Güle Güle ve 6 Mart 1915 Gecesi metinleri ön plandayken Bu Nehir Bizim, Vatan Yahut Silistre ve Çitlembik metinlerinde eş/yakın anlamlı sözcüklerin kullanıma rastlanmamıştır.

Metinlerden Örnekler

Metindeki (2) “Her gün o cıngıl mungıl penceresinde **postacının** yolunu gözler, **postacı** köşeden görününce de başlardı:” tümcesine bakıldığında aynı sözcüğün tekrar edildiği görölmektedir.

Metindeki (1) “Kurşun gibi **ağır** ve **kasvetli** bir hava var.” tümcesinde “ağır” ve “kasvetli” sözcükleri bağlama göre eş/yakın anlamda kullanılmıştır.

Metindeki (72) “Bunlar **büyük** bir depremin ardından olan **küçük** sarsıntılarımız.” tümcesinde iki sözcük arasında zıtlık ilişkisi bulunmaktadır.

Metindeki (35) “Ben de sizinle olacağım, çocuklarımızın çocuklarıyla birlikte yaşayacağım **bugün**, **yarın** ve **sonsuz** **dek...**” tümcesinde koyu belirtilen sözcükler arasında eşdizim ilişkisi bulunmaktadır.

Tutarlılık Unsuruna İlişkin Bulgular

Tablo 6'da Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan kurmaca metinlerdeki tutarlılık ögelerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 6: Ders kitabı metinlerinde yer alan tutarlılık ögelerine ilişkin bulgular

Metin	Özelleştirme	Genelleştirme	Neden-sonuç ilişkisi kurma	karşılaştırma	Karşıtlık (f)	
Hoşça Kalın, Güle Güle	2	-	5	-	6	13
Çocuk ve Baloncu	2	1	3	1	3	10
6 Mart 1915 Gecesi	-	5	3	-	4	12
Bu Nehir Bizim	2	3	4	-	4	13

Deprem	-	1	6	1	1	9
Vatan Yahut Silistre	-	2	-	-	2	4
Geyik Ana	-	-	2	-	6	8
Çocuk Bahçesindeki Bekçi	-	1	3	-	1	5
Özgürlük	-	-	3	1	1	5
Karagöz Kibarlık Öğreniyor	-	1	-	-	1	2
Çitlembik	-	5	2	-	3	10
Yaşama Sevinci	-	1	1	-	-	2
Bir Bardak Sütün Hatırı	-	-	4	-	-	4
Toplam (N)	6	20	36	3	32	97

Tablo 6'ya göre 13 metnin tamamında N= 97 tutarlılık unsuru kullanılmıştır. Bu unsurlardan 36 sayısı ile karşımıza en çok çıkan neden- sonuç ilişkisi kurmadır. Bunu ise 32 sayısı ile karşıtlık, 20 sayısı ile genelleştirme, 6 sayısı ile özelleştirme ve 3 sayısı ile karşılaştırma takip etmektedir. Neden- sonuç ilişkisi kurma 6 sayısı ile en çok Deprem metninde görülürken Vatan Yahut Silistre ve Karagöz Kibarlık Öğreniyor metinlerinde hiç görülmemiştir. Karşıtlık 6 sayısı ile en çok Hoşça Kalın, Güle Güle ve Geyik Ana metinlerinde bulunurken Yaşama Sevinci metninde hiç bulunmaması dikkat çekici olmuştur. Genelleştirme 5 sayısı ile en çok 6 Mart 1915 Gecesi ve Çitlembik metinlerinde görülürken Hoşça Kalın, Güle Güle, Geyik Ana, Özgürlük ve Bir Bardak Sütün Hatırı metinlerinde bulunmamıştır. Özelleştirme Hoşça Kalın, Güle Güle, Çocuk ve Baloncu ile Bu Nehir Bizim metinlerinde ikişer defa geçerken diğer metinlerde hiç görülmemiştir. Son olarak karşılaştırma sadece Çocuk ve Baloncu, Deprem ve Özgürlük metinlerinde birer kez bulunmasına rağmen diğer metinlerde bu unsura rastlanmamıştır.

Metinlerden Örnekler

Metindeki (22) “Sonra yıldırım gibi **ağacın** altına geldi, ayakta bularını son sürat ayağından çıkarıp ağaca tırmanmaya başladı.” (23) “Hedefine adım adım yaklaşırken duyduğu heyecan, bacalarına batan ce canını yakan **akasya ağacının** dikenlerini duyumsatmıyordu bile.” tümcelerinde 22. tümcede ifade edilen “ağaç” sözcüğüne 23. tümcede “akasya ağacı” olarak bahsedilip özelleştirme yoluna gidilmiştir.

Metindeki (25) “Münevver Hanım bahar geldi, otlar yeşerdi, papatyalar çıktı, çiçekler açtı, kediler miyavlıyor, köpekler havlıyor, kuşlar cıvıltıyor, **hepsinin** sana selamı var...” tümcesine bakıldığında bir genelleştirme söz konusu olduğu görülmektedir.

Metindeki (1) “Yoksul bir ailenin çocuğu olan Howard (Havırt), ailesine destek olmak ve kendi okul masraflarını karşılamak **için** kapı kapı dolaşarak çeşitli eşyalar satan bir çocuktu.” tümcesine bakıldığında neden- sonuç ilişkisi görülmektedir.

Metindeki (2) “**Japonya’da** çok fazla deprem olduğunu biliyordum.” (3) “Hatta bazen deprem tatbikatları bile yapardık.” (4) “Yalnız bunlar hep bana sıkıcı gelirdi.” (5) “Çünkü **Kobe** çok sağlam ve güzel bir şehir.” tümcelerine bakıldığında konu bağlamında “Japonya” ve “Kobe” şehirleri karakterin gözünden karşılaştırılmıştır.

Metindeki (10) “Söylesene dostum.” der: “Ben böyle günlerdir **aç** gezerken nasıl oluyor da sen bu kadar tombul, **besili** kalabiliyorsun?” tümcesine bakıldığında “aç” ve “besili” kavramları bağlama uygun olarak karşıtlık bağlantısı sağlamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, metin dil bilimin ana ölçütlerinden bağdaşıklık ve tutarlılık açısından ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki anlatısal metinler incelenmiştir. Netice olarak şöyle sonuçlara ulaşılmıştır:

5. sınıfta 13 anlatısal metin incelenmiş ve toplamda 1803 bağdaşıklık unsuru tespit edilmiştir. Bu unsurlar içinde 819 sayısıyla en çok geçen *sözcüksel bağdaşıklık* unsuru olmuştur. Diğer bağdaşıklık unsurları ise sırasıyla; *gönderim* 398, *bağlantı ögeleri* 380, *eksilti* 138 iken *değiştirim* unsuru 68 sayısıyla karşımıza çıkan en az kullanılan bağdaşıklık türüdür.

77 örnekle 13 metin içerisinde en fazla *Bu Nehir Bizim* adlı metinde olduğu bilinen gönderim unsurunun kendi içindeki kullanım sıklığına bakıldığında metin içi gönderimin (340) metin dışı gönderime (51) göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Metin içi gönderim altında verilen ve genellikle art gönderimin bir türü olarak metinde yer alan şahıs zamirleri 13 metinde toplam 179 kez geçerek bağdaşıklığı sağlayan en fazla tür olmuştur. Bununla birlikte şahıs zamirini sırasıyla; işaret sıfatı 72 örnekle, işaret zamiri 48 örnekle, dönüşlülük zamiri 25 örnekle ve -ki ilgi zamiri ise 1 örnekle takip etmektedir. Metinde yer verilen gönderimler sıkça yapılan tekrarların önüne geçmek ve metnin akışını bozmamak adına son derece önemlidir. Özellikle kurmaca metinlerde söz konusu şahıs zamirleriyle yapılan gönderim türüne daha çok rastlanmıştır. Buna benzer aynı sonucu farklı çalışmalarda da görebiliriz. Örneğin; Balyemez (2011) *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı* çalışmasında gönderim türlerinin sık kullanılma düzeylerinde en çok şahıs zamiri olduğunu ifade etmiştir.

22 örnekle 13 metin içerisinde en fazla *Karagöz Kibarlık Öğreniyor* adlı metin olduğu tespit edilen değiştirim unsurunun kendi içindeki kullanım sıklığına bakıldığında en çok tümceye dayalı bir değiştirim (37) söz konusu olduğu görülürken bu unsurunun daha çok “böyle” sözcüğüyle ortaya koyulduğu metinlerde fark edilmiştir. Yılmaz (2012) *11. Sınıf Öğrencilerine Ait Öyküleyici Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Açıısından İncelenmesi* çalışmasında farklı değişkenlerin etkisini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda araştırma sürecinde farklı ortaöğretim kurumlarından 300 öğrencinin katılımıyla elde ettiği bulgularla en az görülen bağdaşıklık unsuru değiştirim olmuştur.

31 örnekle 13 metin içerisinde en fazla *Bu Nehir Bizim* adlı metin olduğu tespit edilen eksiltili anlatım kendi içindeki kullanım sıklığına bakıldığında sırasıyla eklerin düşürülmesi 103, ortak ögelerin düşürülmesi 30 ve tümcelerin düşürülmesi 5 olarak karşımıza çıkmaktadır.

55 örnekle 13 metin içerisinde en fazla *Bu Nehir Bizim* adlı metin olduğu bilinen bağlantı ögeleri daha çok ekleyici bir görev üstlendiği tespit edilmiştir. Metnin okur tarafından anlamlandırılması noktasında geçiş ve bağlantı ögelerinin katkısı bilinmektedir. Bu yüzden yazılı anlatımda sıklıkla bunlardan yararlanılır. Nitekim Kayadibi'nin (2022) *Öğretmen Adaylarının Yazılı Anlatımda Bağdaşıklık Unsurlarını Kullanma Düzeyleri* çalışmasında ulaştığı neticelerden biri adayların bağlama ögelerini yazılı anlatımda çokça kullanmasıdır.

161 örnekle 13 metin içerisinde en fazla *Bu Nehir Bizim* adlı metin olduğu bilinen sözcüksel bağdaşıklığın kendi içindeki kullanım sıklığına bakıldığında ise metinde aynı sözcüğün kullanılmasıyla oluşan tekrarın 13 metnin toplamında 701 defa kullanıldığı ve en çok kullanım sıklığının 151 örnek ile *Bu Nehir Bizim*

adlı metinde olduğu görülmüştür. Sözcüksel bağdaşıklık unsurunun kendi içindeki diğer bir türü olan eş/yakın anlamlı sözcüklerin tekrarı 13 metnin toplamında 20 kez kullanıldığı ve en çok kullanımın *Hoşça Kalın, Güle Güle (5)* ve *6 Mart 1915 Gecesi (5)* metinlerinde olduğu görülmüştür. Sözcüksel bağdaşıklıkta yer alan zıt sözcüklerin kullanımının 13 metnin toplamında 32 kez kullanıldığı ve en çok kullanımın *Hoşça Kalın, Güle Güle (6)* ve *Geyik Ana (6)* metinlerinde olduğu görülmüştür. Son olarak sözcüksel bağdaşıklıkta diğer türü olan eşdizimli sözcüklerin kullanımının 13 metnin toplamında 56 defa geçtiği ve en çok kullanımın 10 örnekle *6 Mart 1915 Gecesi* metninde olduğu görülmüştür.

Ayrıca metinlerde toplam 97 kez *tutarlılık* unsurunun kullanıldığı görülmüştür. Bu unsurlar içinde 36 sayısı ile en çok geçen *neden- sonuç ilişkisi kurmadır*. Diğer tutarlılık unsurları ise sırasıyla; *karşıtlık* 32, *genelleştirme yapma* 20, *özelleştirme yapma* 6 iken *karşılaştırma yapma* unsuru 3 sayısı ile karşımıza çıkan en az kullanılan tutarlılık türüdür. Balci ve Gökçe (2022) *4. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Tutarlılık Görünümlerini* incelerken özellikle öykü tarzındaki metinlerde daha çok neden- sonuç ilişkisi barındıran tutarlılık örneklerine rastlamışlardır. Aynı zamanda Türker (2023) de ortaya koyduğu *5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Bağdaşıklık ve Tutarlılık Görünümleri* çalışmasında benzer sonuca ulaşarak metinleri meydana getiren tümcelerin yüzeysel ve derinsel yapısında kurulan anlamsal bağlantılarla en çok neden- sonuç ilişkisinin bulunduğunu söylemiştir.

Bütün bunlarla beraber aynı sınıftaki metinlerin bağdaşıklık ve tutarlılık görünümüleri arasında anlamlı/orantılı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Çoban ve Karadüz (2015) *7. Sınıf Öğrencilerinin Ortaya Koydukları Hikâye Edici Metinlerdeki Bağdaşıklık ve Tutarlılık İlişkisini* farklı değişkenler açısından değerlendirmiş ve ulaştıkları neticelerden biri bağdaşıklık ve tutarlılık unsurlarının arasında her durumda anlamlı bir farklılığın olmadığıdır. Bununla beraber Bozok (2019) da *Ortaokul 8. Sınıfta Yer Alan Bilgilendirici Metinlerin Bağdaşıklık ve Tutarlılık Açısından İncelenmesi* çalışmasında elde ettiği bulgularla metinler arasında bağdaşıklık ve tutarlılığı belirgin gösteren anlamlı bir fark görmemiştir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1989). *Kelimebilimi ve anlambilimi ölçülerinden yararlanarak bir yazı dilinin eskiliğini saptama yolları 1: kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eksikliği üzerine*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, İ. (2012). İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitabının “duygular” temasında yer alan okuma metinlerine metindilbilimsel bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 7(3), 381-407.
- Balci, A. ve Gökçe, B. (2022). İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tutarlılık görünümüleri. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 380- 401.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Balyemez, S. (2011). Dede Korkut Hikâyeleri'nin metin dil bilimsel yapısı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beaugrande, R. ve Dressler, W. (1981). *Introduction to text linguistics*. New York: Longman.
- Bozok, L. (2019). Ortaokul 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin bağdaşıklık ve tutarlılık yönünden incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2022). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Coşkun, Eyyup (2005). İlköğretim öğrencilerinin öyküleyici anlatımlarında bağdaşıklık, tutarlılık ve metin elementleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, EBE, Ankara.

- Çapraz Baran, ř. ve Diren, E. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Çoban, A. ve Karadüz, A. (2015). 7. Sınıf öğrencilerin öyküleyici metinlerinin bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütlerine göre değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 1308-9196.
- Dilidüzgün, ř. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe öğretilimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dilidüzgün, ř. (2019). Dilbilim ve metin bilgisi ile ilgili temel kavramlar. H. Karatay (Ed.), *Dil eğitiminin temel kavramları-* içinde (ss.151-184). Ankara: Asos Yayınları.
- Gözlet, D. (2018). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin bağdaşıklık ve tutarlılık özellikleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, SBE
- Günay, D. (2007). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Halliday, M. A. K. ve Ruqaiya, H. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman Group UK Limited.
- Hirik, S. (2020). Türkçede bağdaşıklık ve bağdaşıklık unsurları: Kürk Mantolu Madonna incelemesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 221-238.
- Kayadibi, N. (2022). Öğretmen adaylarının yazılı anlatımlarında bağdaşıklık unsurlarını kullanma düzeyleri. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(10), 1437-1450.
- Kerimoğlu, C. (2019). Genel dilbilime giriş. Ankara: Pegem Akademi.
- Lüleci, M. (2010). Yeni bir disiplin olarak metin dilbilim ve Türk edebiyatına metin dilbilimsel bir yaklaşım. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Merriam, S. B. (2018). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber. S. Turan (Çev. Ed.). Nobel Yayınları.
- Taşgüzel, S. (2004). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında öğretici nitelikteki metinlerdeki eşdizimsel örüntülemelerin görünümü. *Dil Dergisi*, 125, 72-87.
- Torusdağ, G. (2015). Memduh şevket Esenal'ın öykülerine metindilbilimsel bir yaklaşım. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Türker, M. (2023). 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında bağdaşıklık ve tutarlılık görünümleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Uzun Subaşı, L. (1995). *Orhun Yazıtlarının metindilbilimsel yapısı*. Ankara: Türk Dilleri Araştırma Dizisi.
- Van Dijk, T. A. (1977). *Text and context*. London: Longman Linguistic Library.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *Ids Practice Paper In Brief*, 13.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, O. (2020). Metin dilbilimsel bağdaşıklık ve tutarlılık temelinde Haldun Taner'in "Neden Sonra..." s1. *Journal of History School*, 48, 3392-3417.
- Yılmaz, E. (2010). *Uygulamalı metin bilgisi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Yılmaz, Ö. (2012). 11. sınıf öğrencilerine ait öyküleyici metinlerin bağdaşıklık ve tutarlılık açısından incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Yılmaz, Ö. ve Keklik, S. (2013). 11.sınıf öğrencilerine ait öyküleyici metinlerin bağdaşıklık ve tutarlılık açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 139- 157.